

УДК 811.124'2+801.6

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ СУБКОНЦЕПТУ *SALUS* У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Оксана Милик

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
вул. Солодова, 10, м. Львів, 79010, Україна
e-mail: xenamail@list.ru*

Досліджено номінативне поле субконцепту *SALUS* у латинській мові. Визначено його ядро, приядерну зону, ближню і дальню периферію. Досліджено засоби вербалізації мікрополів приядерної зони субконцепту *SALUS*.

Ключові слова: концепт, субконцепт, *SALUS*, здоров'я, номінативне поле.

Одним із найважливіших процесів людського мислення є концептуалізація, суть якої полягає в осмисленні інформації, що надходить до людини. Концептуалізація призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в ментальності людини. За останні роки концепт як одиниця, яка забезпечує мовленнєво-розумову діяльність індивіда, привертає все більшу увагу дослідників. Цій проблемі, зокрема, присвячено праці Н. Д. Арутюнної, М. М. Болдирева, С. Г. Воркачева, О.О. Залевської, В. І. Карасика, С. Є. Нікітіної, Г. Г. Слишкіна, Ю. С. Степанова та інших вчених. Вивчення концептосфери давніх римлян є важливою ланкою в пізнанні їхнього світогляду, особливостей інтерпретації світу крізь призму мовної свідомості, духовних та матеріальних цінностей. Концепт “ЗДОРОВ’Я” відображає у свідомості стародавніх римлян не тільки знання про здоровий / нездоровий стан людини, але й експлікує вияв цінності людини в античному світі, ставлення людини до самої себе, ставлення держави до людини, систему вищих аксіологем людського буття. Саме це зумовлює **актуальність** розвідки.

Мета дослідження – виявити та описати номінативне поле субконцепту *SALUS* у латинській мові.

Одним із першочергових завдань у дослідженні концепту є одержання найбільш повного списку мовних одиниць, які вербалізують цей концепт [2, с. 47].

Номінативне поле відрізняється від усіх інших структурних угруповань лексики насамперед тим, що воно має комплексний характер, включаючи у свій склад групи таких типів: лексико-семантичне поле, лексико-фразеологічне поле, синонімічний ряд тощо, але в той же час не виступає як структурне угруповання в системі мови, а являє собою виявлену і впорядковану сукупність номінативних одиниць [5].

Номінативне поле концепту принципово неоднорідне: воно містить як прямі номінації концепту, що утворюють ядро номінативного поля, так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають зміст концепту та відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях, утворюючи периферію номінативного поля [7, с. 66–67].

3. Попова та Й. Стернін наводять вичерпний перелік мовних засобів, які можуть входити в номінативне поле концепту та забезпечити його опис у процесі лінгвокогнітивного дослідження [7]: прямі номінації концепту (ключове слово – репрезентант концепту, яке обирається дослідником як ім'я концепту та ім'я номінативного поля, і його системні синоніми); похідні номінації концепту (переносні, похідні); спільнокореневі слова, одиниці різних частин мови, деривативно пов'язані з основними лексичними засобами вербалізації концепту; симіляри; контекстуальні синоніми; оказіональні індивідуально-авторські номінації; стійкі поєднання слів, синонімічні до ключового слова; фразеосполучення, які включають ім'я концепту; паремії (прислів'я, приказки та афоризми); метафоричні номінації; стійкі порівняння з ключовим словом; вільні словосполучення, які номінують певні ознаки, що характеризують концепт; асоціативне поле, отримане в результаті експерименту зі словом-стимулом, що іменує концепт; суб'єктивні словесні дефініції, запропоновані учасниками експерименту як тлумачення запропонованого їм концепту; словникові тлумачення мовних одиниць, що об'єктивують концепт; словникові статті в енциклопедіях або довідниках (інформаційно-експлікативні тексти); тематичні тексти (наукові або науково-популярні, що розповідають про зміст концепту); публіцистичні або художні тексти, які розкривають зміст концепту властивими ним засобами; сукупності текстів (при потребі експлікації або обговорення змісту складних, абстрактних чи індивідуально-авторських концептів).

Ключове слово (лексична одиниця, яка найбільш повно номінує досліджуваний концепт) і його синоніми утворюють ядро номінативного поля. До ядра номінативного поля, за Л. М. Михайловою, належать лексеми, які відзначаються: а) високою частотністю вживання; б) найбільшою узагальненістю за своєю семантикою у прямому значенні; в) стилістичною та експресивною нейтральністю [5].

У структурі концепту є ядро (когнітивно-пропозиційна структура концепту), приядерна зона (інші лексичні репрезентації концепту, його синоніми тощо) і периферія (асоціативно-образні репрезентації). Ядро і приядерна зона переважно репрезентують універсальні й загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [4].

У латинській мові існує кілька ключових лексем для номінації “ЗДОРОВ'Я”, які певною мірою відрізняються за значенням, точніше називаються різні стани “ЗДОРОВ'Я”: *SALUS*, *SANITAS*, *VALETUDO*, що відображає особливість уявлень давніх римлян про феномен “ЗДОРОВ'Я”. Саме тому вважаємо за доцільне розглядати інтегральну сему концепту “ЗДОРОВ'Я” у форматі трьох субконцептів: “*SALUS*”, “*SANITAS*”, “*VALETUDO*”. За визначенням І. В. Постовалової, саме субконцепти забезпечують множинне варіативне позначення головного концепту [8, с. 35].

Для визначення внутрішньої форми досліджуваного субконцепту необхідно звернутися до етимологічного, словотвірного та семантичного аналізів. Аналіз лексикографічного матеріалу, фрагментів оригінальних текстів, етимології та дериваційного поля лексем з історичною основою **salu-/salv-*, **san-*, **val-* дав можливість зробити певні узагальнення.

Історична основа **salv-/salu-* мотивується первинним значенням “цілий”, “весь”, “цілісний”, “неушкоджений” (цієї ж етимології давньогрецьке *ὅλος*). За латинсько-російським словником Й. Дворецького [3] та Оксфордським латинським словником [9], які належать до найповніших лексикографічних видань з латинської мови, встановлено лексико-семантичний діапазон слова *SALUS*: “порятунок, спасіння” (у цьому значенні слово вживається у 24,2% випадків суцільної вибірки), “особиста безпека, позбавлення від насилля” (19% випадків), “безпека держави” (16,5%), “форма привітання” (14,5%), “фізичний добробут,

благополуччя, здоров'я, здоровий стан" (12%), "продовження фізичного існування, безпека життя" (8,6%), "неушкодженість, безпека майна" (5,2%). Прикметник *salvus*: "цілісний" (18%), "неушкоджений" (23%), "врятований" (3%), "благополучний, щасливий" (7%), "незруйнований", "не зниклий" (27% випадків), "у задовільному стані" (4%), "живий", "здоровий" (12%), "законний" (6%). Дієслово *salveo* має такі основні значення: "бути здоровим", "добре себе почувати". Отже, номінативне поле субконцепту *SALUS* представлене лексемами різної частиномовної приналежності.

Субконцепт "SALUS" є ментальною одиницею, яка відображає у свідомості давніх римлян уявлення про здоров'я насамперед як "фізичну неушкодженість", "позбавлення руйнівного впливу на людину", "хороше самопочуття в цілому, фізичне благополуччя організму, коли відсутні негативні чинники впливу на людину", що є виявом семи "добробут, благополуччя, безпека". Тож, ядром номінативного поля концепту "SALUS" є іменник *salus*, прикметник *salvus* та дієслово *salveo*.

Окрім названих концептуально значущих лексем ядра, існує приядерна зона, яку складають номени, що є близькими за значенням до лексеми-імені концепту, мають високу частотність вживання: "здоров'я" є прямим значенням цих слів і набувається у стилістично нейтральному мовленні [4].

Л. А. Базилова до приядерної зони відносить ядра мікрополів, які входять у структуру концепту, і репрезентанти яких відображають парадигматичні відношення слова-імені концепту [1]. У структурі субконцепту *SALUS* можемо виділити три мікрополя, які мотивуються семантикою історичної онови слова-імені концепту: 1) "цілющість, зцілення"; 2) "лікування"; 3) "порятунок, спасіння".

Мікрополе "цілющість, зцілення" репрезентоване такими вербалізаторами: *saluber* "корисний для здоров'я, благодатний", "рятівний", "цілющий"; іменник *salubritas* "здоров'я, здоровий стан", "цілющість", "благодать, добродійність", прислівник *salubriter* "корисно для здоров'я", "вигідно, для хорошого ефекту"; прикметник *salutaris* "корисний для здоров'я, цілющий", "корисний, рятівний"; прикметник *salutifer* "цілющий, рятівний", "той, хто дає здоров'я".

Мікрополе "лікування" представлене такими лексемами: дієслово *medico* "лікувати"; іменники *medicamentum* "лікарський засіб, цілющий засіб, ліки"; *medicatio* "лікування"; *medicabulum* "здравниця"; *medicamen* "лікарський засіб, цілющий засіб, ліки"; прикметники *medicus* "лікарський, цілющий"; *medicabilis* "виліковний, цілющий"; прислівник *medicabiliter* "цілюще, з терапевтичним успіхом".

Мікрополе "порятунок, спасіння" має такий лексичний склад: дієслова *salvo* "рятувати", *resalvo* "знову рятувати", *salvifico* "рятувати", "позбавляти поганого", прикметник *salutiger* "той, хто несе спасіння, рятівний", іменники *salvator* "рятівник, спаситель", *salvatio* "порятунок, спасіння".

Вербалізатори мікрополів часто є полісемантичними і здатні репрезентувати одразу два мікрополя (наприклад, *salutaris* "корисний для здоров'я", "цілющий", "рятівний", *medicamentum* "лікарський засіб, цілющий засіб, ліки"). До певного мікрополя лексеми віднесені за принципом домінувальної семи.

Основними ознаками мовних одиниць, що належать до ближньої периферії, є одиниці з меншою ніж у ядрі частотністю і стилістичною нейтральністю, а також мінімальною залежністю від контексту [4]. До ближньої периферії-варто відносити лексичні одиниці, в семантиці яких узуально присутня сема "здоров'я". Це слова, які входять до структури

інших субполів, – “SANUS”, “VALETUDO”, однак семантично перебувають на периферії. Зазвичай вони репрезентовані певними контекстами: прикметник *sanus: sanum corpus* (Cels.) – здорове тіло, *sanum fieri* (Cato) – одужати, *ad sanum coire* (Prop.) – гоїтися; дієслово *sano: sanare aliquem* (Nep.), *sanare tumorem* (Cic.) – лікувати, виліковувати, зцілювати, *sanare vulnus* (Pin. Maj.) – загоювати; *sanesco: corpus sanescit* (Cels.) – одужувати, *vulnera sanescunt* (Col.) – гоїтися; *sanabile vulnus* (Ovid.) – виліковна рана; *sanatio corporum* (Cic.) – лікування, зцілення; *persano: persanare ulcera* (Sen.) – абсолютно виліковувати виразки; *consano: consanare digitum abscisum* (Dig.) – заліковувати, загоювати, зцілювати; *consanesco – видужувати, vulnus consanescit* (Cic.) – рана гоїться; *validus: valida medicamenta* (Cels.) – дієві (цілющі) ліки, *nondum ex morbo satis validus* (Inst. Just.) – здоровий; *valens medicamentum* (Cels.), *valens remedium* (Caes.) – дієві (цілющі) ліки; *valeo bene (recte)* (Cic.) – добре почувати себе; *convalescere ex morbo* (Cic.), *convalescere ex vulnere* (Just.), *convalescere de vulnere* (Ov.) – поправлятися, одужувати.

Дальня периферія включає слова з невисокою частотністю, як однозначні, так і багатозначні. Вона представлена лексичними одиницями, в семантиці яких узуальна сема “здоров’я” відсутня, однак контекстуально ці одиниці номінують “здоров’я”.

До номенів дальньої периферії належать такі лексеми: *causatio* (Pallad.) – самопочуття (погане); *commodus* – може мати значення “здоровий”: *aliquem commodiorem esse simulare* (Plin. Jun.) – робити вигляд буцімто хтось одужав; *emendatio* – цілющий засіб: *si malorum causa bellum est, erit emendatio pax* (Quint.) – якщо війна – причина лих, то мир буде їхнім зціленням; *auxilior* – зцілювати: *auxilior formidatis aquis* (Ov.) – виліковувати водобоязнь, *auxilior contra serpentium ictus* (Plin. Maj.) – зцілювати від зміїних укусів, *vis auxiliandi* (Plin. Maj.) – цілющий засіб; *relevo* – допомогти отямитися, одужувати: *relevari gravi morbo* (Cic.) – відійти від важкої хвороби.

До дальньої периферії належать також стійкі словосполучення: *sui conservandi causā* (Cic.) – для власного порятунку; *subvenio vitae* (Caes.) – рятувати життя; *restituo a limine mortis* (Catul.), *a morte reduxisse* (Verg.), *adimo leto* (Hor.) – врятувати когось від смерті; *aliquem salvum praesto* (Cic.) – урятувати когось; *expedio salutem* (Cic.) – забезпечити безпеку, врятувати життя; *vivo vitam tutiorem* (Cic.) – прожити життя у повній безпеці; *defunctus jam sum* (Ter.) – тепер я в безпеці.

Отже, аналіз лексикографічного матеріалу дав можливість зробити такі висновки: “ЗДОРОВ’Я” є одним із ключових концептів з високим ступенем деталізації і специфікації концептуального простору, а також частотністю мовних репрезентацій; ядром номінативного поля субконцепту “SALUS” є іменник *salus*, прикметник *salvus* та дієслово *salveo*. Приядерну зону цього мікроконцепту утворюють три мікрополя: 1) “цілющість, зцілення”; 2) “лікування”; 3) “порятунок, спасіння”. До ближньої периферії належать лексичні одиниці, в семантиці яких узуально присутня інтегральна сема “здоров’я”. Дальня периферія представлена лексичними одиницями, в семантиці яких узуальна сема “здоров’я” відсутня, однак контекстуально ці одиниці номінують “здоров’я”.

1. Базылова Л. А. Репрезентации концепта “Дом” в русском и немецком языках (на материале романа А. Г. Битова “Пушкинский дом” и его немецкоязычного перевода): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 10.02.01 – русский язык, 10.02.19 – теория языка / Л. А. Базылова. – Калининград, 2010. – 23 с. 2. Богданова А. Г. Когнитивная интерпре-

тация единиц номинативного поля концепта “вежливость” (на материале немецкого и русского языков) / А. Г. Богданова // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2009. – Вып. № 319. – С. 11–15. 3. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь. – 9-е изд. – М. : Медиа, 2005. – 843 с. 4. *Маслова В. А.* Когнитивная лингвистика. – Мн. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с. 5. *Михайлова Л. М.* Построение номинативного поля концепта “ГОВОРЕНИЕ” в современном английском языке // Гуманитарные и социальные науки // Педагогический институт Южного федерального университета, 2008. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : hses-online.ru/2008/05/10_02_04/5_6.pdf. 6. *Попова З. Д.* Семантико-когнитивный анализ языка // З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2007. – 252 с. 7. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика // З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с. 8. *Постовалова И. В.* Літературознавчий аналіз художнього твору: функціонування поняття “концепт” // І. В. Постовалова, Л. Ю. Зана // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – Ч. II. – 2011. – № 3 (214). – С. 32–43. 9. *Glare P. G. W.* Oxford Latin Dictionary. – Oxford press, 1968. – 2150 p.

НОМИНАТИВНОЕ ПОЛЕ СУБКОНЦЕПТА SALUS В ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Оксана Милик

*Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого
ул. Солодова 10, Львов, Украина, 79010
e-mail: xenamail@list.ru*

Исследовано номинативное поле субконцепта *SALUS* в латинском языке. Определено его ядро, приядерную зону, ближнюю и дальнюю периферию; исследованы средства вербализации микрополей приядерной зоны субконцепта *SALUS*.

Ключевые слова: концепт, субконцепт, *SALUS*, здоровье, номинативное поле.

THE NOMINATIVE FIELD OF THE SUBCONCEPT SALUS IN LATIN

Oksana Mylyk

*Danylo Galycky National Medical University of Lviv
10, Solodova St., Lviv, Ukraine, 79010
e-mail: xenamail@list.ru*

The article deals with the investigation of the nominative field of the subconcept *SALUS* in the Latin language: its core, the perinuclear zone and near as opposed to farther periphery have been defined. Means of the verbalization of the microfields pertaining to the perinuclear zone the subconcept *SALUS* have been studied.

Keywords: concept, subconcept, *SALUS*, health, nominative field.

Стаття надійшла до редколегії
20.04.2014 р.

Статтю прийнято до друку
20.06.2014 р.